

УДК 37.035: 172.15 „19”

Коркішко О.Г.

**ПРОБЛЕМА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО
ПОКОЛІННЯ В ІСТОРІЇ РАДЯНСЬКОЇ ШКОЛИ (20-30-ті рр. ХХ ст.)**

Постановка проблеми. Проблема патріотичного виховання завжди посідала одне з чільних місць у вітчизняній педагогічній думці різних часів. Виховні традиції української педагогіки склалися впродовж багатьох століть. За цей період наш народ здобув великого досвіду виховання, створив власну педагогічну культуру, в основі якої лежить ідея народності, духовності, гуманізму, демократизму, патріотизму тощо.

Соціально-політичні зміни в Україні на початку ХХ ст. кардинально вплинули на подальший розвиток патріотичних ідей. В умовах першої у світі соціалістичної держави патріотичні ідеї набули нового змісту, визначивши сутність радянського соціалістичного патріотизму.

Проблема патріотичного виховання молоді розглядалась як одна з головних у боротьбі за комунізм. Наріжними були питання формування свідомості й поведінки дітей у навчальному процесі, у системі позаурочної та позашкільної роботи, у повсякденному житті та розвиток патріотичних почуттів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здійснюючи історико-педагогічний підхід щодо дослідження проблеми патріотичного виховання, ми спиралися на праці з історії школи та педагогічної думки І.Каїрова, М.Колмакової, Т.Корнейчик, Ф.Корольова, З.Равкіна, М.Шабасової та ін. Було взято до уваги висновки філософа Е.Ільєнкова про необхідність вивчення минулого і його ілюзій не лише з боку його плюсів, але і з боку нерозривно пов'язаних із ними мінусів, досліджувати минуле, не ідеалізуючи його.

Серед класиків педагогічної науки до проблем патріотизму зверталися Н.Крупська, А.Луначарський, А.Макаренко, М.Покровський, В.Сухомлинський та інші, висловлюючи ідею формування нової людини – хазяїна і творця соціалістичного життя. Насамперед таку людину необхідно було підготувати до життя і праці.

Важливою допомогою для нашого дослідження є праці І.Августевич, Є.Осовського, М.Плохової, В.Прянікової, З.Равкіна, Ф.Фрадкіна. Авторам удалося по-новому підійти до пояснення та оцінки подій недавнього педагогічного минулого, повніше та об'єктивніше представити радянський період історії вітчизняної освіти як неоднозначної й різнобічної.

Проведений аналіз історичних, філософських, історико-педагогічних джерел визначив основні ідеї патріотичного виховання в педагогічній теорії та виховній практиці періоду 20-30-их рр. ХХ ст.

Формулювання цілей статті. Мета полягає в розкритті особливостей організації патріотичного виховання в педагогічній теорії та виховній практиці періоду 20-30-их рр. ХХ ст., у визначенні його значення та ефективності для виховної роботи сучасної загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Радянська педагогічна наука привнесла в систему народної освіти нову суспільно-політичну спрямованість, зв'язавши школу з боротьбою за побудову соціалізму в країні, перетворивши її на державний інструмент підготовки молодого покоління до життя в дусі нової соціалістичної ідеології. Саме в такій спрямованості навчально-виховного процесу вбачалася в той час принципова відмінність нової школи від старої, дореволюційної. Про це йшлося в документах, що визначили основні принципи нової школи. Так, на III з'їзді комсомолу (1920 р.) було проголошено, що вся справа виховання та навчання радянської молоді мала ґрунтуватися на основах комуністичної моралі, сприяти насамперед формуванню таких якостей, як радянський патріотизм і пролетарський інтернаціоналізм.

У пошуках нового змісту, організаційних форм і методів шкільної та позашкільної виховної роботи чітко простежувалося завдання формування покоління нової формації – справжніх патріотів-інтернаціоналістів, виховання любові до Батьківщини, гордості за свій народ і його історичні звершення, за свою належність до великої інтернаціональної армії будівників комуністичного суспільства.

Перші навчальні програми, підготовлені Державною Вченою Радою Наркомосу, сформулювали новий зміст освіти, якомога тісніше пов'язали школу з життям, зблизили з населенням, організувавши справжнє комуністичне виховання підростаючого покоління. У них наголошувалося, що важливим елементом шкільного навчання має стати ознайомлення учнів з боротьбою радянського народу за перемогу комунізму, школа повинна бути пов'язана тисячею ниток з економічним і громадським життям свого краю, своєї країни [2].

Відмінна особливість нових програм полягала в тому, що вони були не предметними, а комплексними. Навчальний матеріал, що підлягав вивченню, розміщувався в них за трьома вертикальним колонкам: природа – праця – суспільство. Комплексні програми являли собою спробу відібрати для вивчення найбільш цінний матеріал, який потрібен підростаючому поколінню, яке готується брати участь у будівництві нового життя. Така побудова програм повинна була забезпечити формування в учнів цілісного, діалектико-матеріалістичного розуміння довкілля, зв'язок навчання з життям. Важливо при цьому зазначити, що комплексні програми були орієнтовані насамперед на вивчення природи, суспільного життя та трудової діяльності людей рідного краю. Ця обставина, безумовно, створювала сприятливі умови для виховання в учнів патріотичних почуттів. Учні знайомилися з багатствами рідного краю, його природними ресурсами, побутом населення. Широкого розмаху у 20-ті роки здобували екскурсії (природничі, виробничі, суспільствознавчі тощо)

Важливим засобом зв'язку навчання з життям в ті роки було „родиноведення”. Цим терміном позначалися всі форми освітньо-виховної роботи, що склали потім основні компоненти поняття „краєзнавства”, яке широко використовувалося в радянській школі з метою патріотичного виховання учнів.

Для роботи за комплексними програмами готувалися відповідні навчальні посібники, так звані робочі книги з природознавства, суспільствознавства, що містили краєзнавчий матеріал. У кожному регіоні робочі книги були свої. Зміст їх оновлювався за тим, як змінювалося суспільне життя країни. Вважалося, що лише за такої організації навчально-виховної роботи школа могла стати ближчою до революційної дійсності й успішно готувати молодь до свідомого виконання громадянських обов'язків.

У цей період значно підвищилися вимоги до якості навчальної роботи, було дано конкретні вказівки про шляхи підвищення ідейно-теоретичного рівня змісту навчальних програм відповідно до потреб суспільства. Так, програми з російської і рідної мови повинні були забезпечити виховання учнів у дусі пролетарського інтернаціоналізму на основі знайомства з національними культурами народів СРСР, з їх літературою та мистецтвом. Особливе місце в нових програмах було відведено елементам краєзнавства, формування у школярів у процесі навчання почуття радянського патріотизму та гордості за соціалістичну Батьківщину [4, с. 287].

Виховна робота радянської школи в розглянутий період набувала все більш ідеологічного і політичного забарвлення. Основний її напрямок – ідейно-

політичне виховання комуністичної моралі. Досягалося це через зміст навчальної роботи та організацію позанавчального й позашкільного життя учнів [1, с. 25].

Суспільно корисна робота дітей у цей період цілеспрямовано впливала з загальнополітичних завдань країни (надання допомоги своїм шефам – фабрикам, колгоспам, заводам із художнього оформлення та випуску стінних газет, гасел, плакатів, збір літератури для колгоспів, висунення культармійців – учнів, які під керівництвом учителів займалися з неписьменними й малограмотними, проведення культурно-масової роботи серед населення, крім цього школярі вчилися розуміти обстановку поточного моменту тощо).

Проблему патріотичного виховання молодого покоління постійно розглядали як одну з головних у боротьбі за комунізм. З середини 30-их років ця проблема отримала серйозне теоретичне обґрунтування у працях радянських педагогів. Стали широко висвітлюватися питання формування патріотичних почуттів, свідомості та поведінки дітей у навчальному процесі, у системі позашкільної роботи, у суспільно трудовій діяльності. При цьому підкреслювалося значення вербальних засобів і прийомів впливу на дітей, без чого було неможливим засвоєння принципів комуністичної моралі, сутності та якісної своєрідності поняття – „радянський соціалістичний патріотизм”.

У всіх підручниках із педагогіки (Н.Гончаров, П.Груздєв, Б.Єсіпов, І.Каіров, І.Огородников, П.Шимбір'єв), виданих у 30-40-ті роки, патріотичному вихованню присвячено окремі глави та розділи. Наприклад, у підручнику за редакцією професора П.Груздєва розглядалися завдання виховання в дітей любові до соціалістичної Батьківщини з раннього віку в сім'ї, протягом усього періоду навчання в школі, особливо під час вивчення таких предметів, як історія, література, Конституція, географія.

Значну роль у патріотичному вихованні підростаючого покоління теоретики радянської педагогіки відводили ознайомленню зі славними бойовими та трудовими традиціями радянського народу. Виховання патріотичних почуттів в учнів на героїчних подвигах радянського народу, художніх образах літературних творів, фактах із повсякденного життя було можливим за умови вражаючого образного викладу вчителем матеріалу, який впливав на емоційну сферу вихованців, що викликало відповідні переживання. Тому від вчителя потрібно було не лише глибоке знання свого предмета, а й володіння мистецтвом проникати у внутрішній світ дитини.

У багатьох працях 30-их років, що розкривають психолого-педагогічні основи виховного впливу на особистість учня, обґрунтовано необхідність виховання у школярів волі, характеру, готовності боротися за торжество великих ідеалів комунізму. На творах радянської літератури вчителі знайомили дітей з образом ідейного, переконаного й активного будівника соціалістичного суспільства, людини нової формації. Перед учителями було поставлено завдання: розкрити учням риси нової людини – патріота й борця, сильного своїми політичними переконаннями.

Так, під час вивчення творчості М.Островського розкривалися типові риси нової людини соціалістичної епохи в образі П.Корчагіна, його

цілеспрямованість, безмежна відданість Батьківщині та своєму народові. У процесі ідейно-художнього аналізу роману Ф.Гладкова „Цемент” ставилося питання про співвідношення особистого й суспільного, про честь і обов’язок. Вивчалися твори О.Фадєєва, М.Горького, Д.Фурманова, В.Маяковського, М.Шолохова, які уможлилювали формування моральних поглядів молоді відповідно до ідеологічних постанов партії і радянського уряду.

З середини 30-их років значне місце в навчальному плані школи посідав курс громадянської історії. З цього моменту курс історії стає одним із дієвих засобів ідейно-політичного та морального виховання учнів, формування в них почуття патріотизму, свідомого ставлення до навчання, праці та громадської роботи. Школярі знайомилися з революційними, бойовими і трудовими традиціями радянського народу, з історією його боротьби за перемогу соціалізму, отримували уявлення про історію та політику партії, про історичну роль Радянського Союзу як носія миру і прогресу.

Значна роль у патріотичному й інтернаціональному вихованні молодого покоління належить шкільному курсу географії, який, за словами Н.Крупської, міг наочно, конкретно висвітлити низку світоглядних питань у галузі економіки та політики [2]. У зв’язку з перебудовою викладання географії основну увагу було приділено зв’язку навчання з життям, з успіхами соціалістичного будівництва. Широко використовувалися краєзнавчі матеріали, які уможлилювали знайомство учнів із природою рідного краю, сприяли формуванню в них дбайливого ставлення до природи, до всього того, що створено працею людини, сприяли вихованню інтересу до сьогодення та майбутнього країни.

Із введенням у 1937 році в навчальний план школи курсу Конституції СРСР з’явилася можливість забезпечити випускників шкіл певною морально-політичною і правовою підготовкою до життя в суспільстві. Цей курс давав учням поняття про суспільний та державний устрій СРСР і його переваги. Широко використовувалися матеріали періодичної преси, історичні документи, твори художньої літератури, дані про розвиток рідного краю. Конституція знайомила учнів із правами радянських громадян і водночас пояснювала обов’язки кожного члена суспільства, серед яких захист Вітчизни розглядався як священний обов’язок кожного громадянина.

У 1931 році Наркомпросом РРФСР було складено програму військово-патріотичного виховання учнів. Вона передбачала роз’яснення школярам причин і сутності сучасних війн, політичну освіту учнів, їх фізичне виховання та всебічну військову підготовку. У масовому досвіді радянських шкіл 30-их років практикувалися різні форми цієї роботи: політінформації, бесіди на морально-політичні теми, екскурсії, вечори, зустрічі з ветеранами революції та громадянської війни, проведення піонерських і комсомольських зборів із відповідною тематикою, організація куточків оборони та оборонних гуртків [4, с. 314].

Військово-патріотичне виховання було покликано сформувати внутрішні установки особистості, комплекс психологічних факторів, необхідних для захисника Батьківщини. Заняття в оборонних гуртках сприяли розвитку

інтересу в школярів до військової справи та формування в них патріотичних почуттів.

Висновки. Короткий аналіз виховної роботи у вітчизняній педагогіці дозволив стверджувати, що на будь-якому етапі історичного розвитку, у будь-яких умовах, виховання людини, її ставлення до суспільства зводилося до виховання патріотизму. Без патріотичних почуттів, переконань, дій людина не може бути справжнім громадянином, сином своєї Вітчизни.

Перебудова змісту освіти на основі постанов радянського уряду, прийнятих у 20-30-ті роки, здійснила істотний вплив на подальшу розробку проблеми патріотичного виховання в радянській педагогічній теорії і практиці. Питаннями виховання в дусі радянського соціалістичного патріотизму в наступні роки займалися Є.Голант, В.Зорін, І.Каіров, Д.Попов, В.Шовкун та ін. У низці статей автори підкреслювали, що виховання радянського патріотизму як патріотизму нового, вищого типу, має забезпечити формування в учнів не лише готовність непохитно стояти за радянський суспільний і державний лад, але й бути до кінця відданими Батьківщині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Августевич И.И. История школы и педагогики России 1917-1992 гг.: Учебн. пособие. / И.И.Августевич. – Москва-Белгород, 1994. – 105 с.
2. Крупская Н.К. Обучение и воспитание школьников / Надежда Константиновна Крупская // Пед. сочинения в 10-ти т. – М.: Изд-во акад. пед. наук, 1959. – Т. 3. – 798 с.
3. Нариси історії українського шкільництва. 1905 – 1933: Навчальний посібник / Ольга Василівна Сухомлинська та ін. / [За ред. О.В.Сухомлинської]. – К.: Заповіт, 1996. – 304 с.
4. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. 1917-1941 / Отв. ред. Н.П.Кузин и др. – М.: Педагогика, 1980. – 456 с.
5. Пряникова В.Г., Равкин З.И. История образования и педагогической мысли: Уч.-справочник / В.Г.Пряникова, З.И.Равкин. – М.: Новая школа, 1994. – 96 с.
6. Равкин З.И. Есть ли будущее у прошлого? / З.И.Равкин // Воспитание школьников. – 1993. – № 5. – С. 13-15.

АНОТАЦІЯ

Коркішко О.Г. Проблема патріотичного виховання підростаючого покоління в історії радянської школи (20-30-ті рр. ХХ ст.). Статтю репрезентовано як історико-педагогічне дослідження проблеми патріотичного виховання підростаючого покоління в історії радянської школи (20-30-ті рр. ХХ ст.). Вивчення комплексу історико-педагогічних джерел показало, що в розвитку теорії та практики педагогічної освіти 20-30-их років досить чітко окреслилося завдання формування покоління нової формації – справжніх патріотів-інтернаціоналістів.

Ключові слова: *радянська педагогічна наука, радянський патріотизм, комплексні програми, освітньо-виховна робота.*

АННОТАЦИЯ

Коркишко Е.Г. Проблема патриотического воспитания подрастающего поколения в истории советской школы (20-30-е гг.). Статья представлена как историко-педагогическое исследование проблемы патриотического воспитания подрастающего поколения в истории советской школы (20-30 гг. XX в.). Изучение комплекса историко-педагогических источников показало, что в развитии теории и практики педагогического образования 20-30-х годов достаточно четко наметилась задача формирования поколения новой формации – настоящих патриотов-интернационалистов.

Ключевые слова: советская педагогическая наука, советский патриотизм, комплексные программы, образовательно-воспитательная работа.

SUMMARY

Korkishko E.G. The problem of education patryotycheskoho podrastayuscheho generation in history sovetskoi school (20-30-ies.). This article is represented as a history-pedagogical research on patriotic education of the younger generation in the history of the Soviet school (20-30s of the XX th century). The study of complex history-pedagogical sources revealed that the development of theory and practice of teacher education 20-30s clearly okreslylosya task of forming a generation of new generation – the true patriots and internationalists.

Key words: soviet pedagogical science, soviet patriotism, comprehensive programs, obrazovatelno-vospitatelnaya work.